

Un ex-vot mariner del Maresme és analitzat per Màrius Armengou i Schuppisser, investigador que estudia la problemàtica de la marina catalana del segle XIX. El treball és especialment interessant per les dades que aporta.

APUNTS D'UN EX-VOT NEGRER DEL MARESME

(...)

PAU.— i Mireu que un cop jo per punt
vaig tombá un crucero inglés !
i Jo per punt, no miro res !

(S. Pitarra, *Los Pescadores de Sant Pol*, acte I, escena XI)

La participació activa dels mariners del Maresme en el comerç de negres al segle XIX no es limità solament a un grapat de fets aïllats a tall d'anècdota. Els treballs de recerca duts a terme actualment estan aportant dades fonamentals que permetran als historiadors i estudiosos del tema la possibilitat de conèixer amb un criteri objectiu el veritable paper que acompliren en una extensa escala de valors de participació alhora que llur incidència en el context del moment (1). En el cas que ara tractarem aquesta no degué ser de gaire volada, com tindrem ocasió de veure, i si no arribava a ser per un esdeveniment purament cultural és ben cert que no en tindríem notícia.

L'obra que tenim en estudi pertany positivament al grup d'ex-vots mariners que podem classificar d' "ofici". Un tipus de pintures, la majoria aquarel·les, que adopta estructuralment un seguit de variants sobre un esquema model. Dividits formalment en tres registres —cel, aigua i text— van prescindint paulatinament de les imatges invocatòries tradicionals tendint a una gradual profanitat. A la vegada constatem una similitud amb les pintures del gènere. És claríssim que pel sol fet que moltes d'aquestes pintures anessin destinades a decorar les llars d'armadors i capitans, es tingués un interès especial en llur efecte "propagandístic". Una mena de contemplació auto-complaent.

L'ex-vot del *Bayhano* és una aquarel·la anònima de 42 cm x 56 cm (amb marc) en bon estat de conservació i que es custodia actualment al Museu Marítim de Barcelona. El fet que s'hi descriu és molt peculiar ja que la cautela a no descobrir allò que l'oferent sap estreny la redacció del text. Diu literalment:

"D.N.V.R.C. Ex-voto de Ventura Riera. Hoy dia 22 de Oebre. de 1846, estando el falucho Bayhano su capitán D.B.V.R., el 2º. D.G.V., el 3º. D.M.S., en latitud 5° 56'N y long. 10° 12'E del meridiano de Cadiz y á las 8 de la mañana se avistó el vapor de guerra inglés Ydra distancia 14 millas, viento 110 y conocimos que nos perseguía. Todo el dia lo tuvimos á la vista. A las 6 de la tarde con poco viento estando dicho vapor á la distancia como 2 millas fué cuando quebró la rueda de estribor y al cabo de 1 hora el viento nos favoreció y ayudados de la oscuridad de la noche pudimos escapar de tal invencible contrario".

En definitiva il·lustra la persecució de la qual és objecte un falutx de bandera brasilera per un vaixell anglès mixt de vela i vapor dels que exercien el control de la "trata" a les costes occidentals africanes amb base a Serra Lleona. El falutx, amb l'amenaça de veure's encalçat, ordí un estratagema per tal d'enganyar el seu enemic. Davant

la difícil situació optà per llançar al mar tota mena d'objectes que poguessin fer malbé la part més vulnerable del contrari i que eren evidentment les rodes de paletes (2).

El tractament formal de l'aquarel·la és del tot convencional si bé hi podem fer alguna breu consideració que li atorgui un estil propi. Evidentment el pintor, com a la majoria d'aquests casos, no havia estat testimoni directe del fet. Es tracta doncs, d'una versió totalment subjectiva. Habituat a representar un munt d'imatges viscudes per altres, comportava prèviament a fer-ne algun esbós. El coneixement gairebé modèlic de les particularitats pròpies de la navegació de vela converteix més els quadres en veritables models navals que en reflexions pictòriques. L'encarcament del vaixell anglès només pot ser contrarestat per la precisió dels trets dels obencs, les eixàrcies o les burdes. Ben mirat, ambdues embarcacions es redueixen a meres siluetes retallades en el fons i si bé estan escenogràficament relacionades, es podrien aïllar l'una de l'altra sense por de trencar la unitat compositiva. A l'hora de tractar el color observem un ús excessiu de les tintes arribant a una saturació global. El pintor ha acudit al color per aconseguir realment una il·luminació. Amb tot, però, hi ha un matís que ve a trencar l'equilibri de la composició: es tracta dels dos remers situats obliquament en primer pla, i que per llur posició vénen a assolir un protagonisme tàcit. L'ús visual provocat pel que en podríem dir nus de tensió té el seu origen en el gran nombre de línies corbes i diagonals que convergeixen en aquell punt.

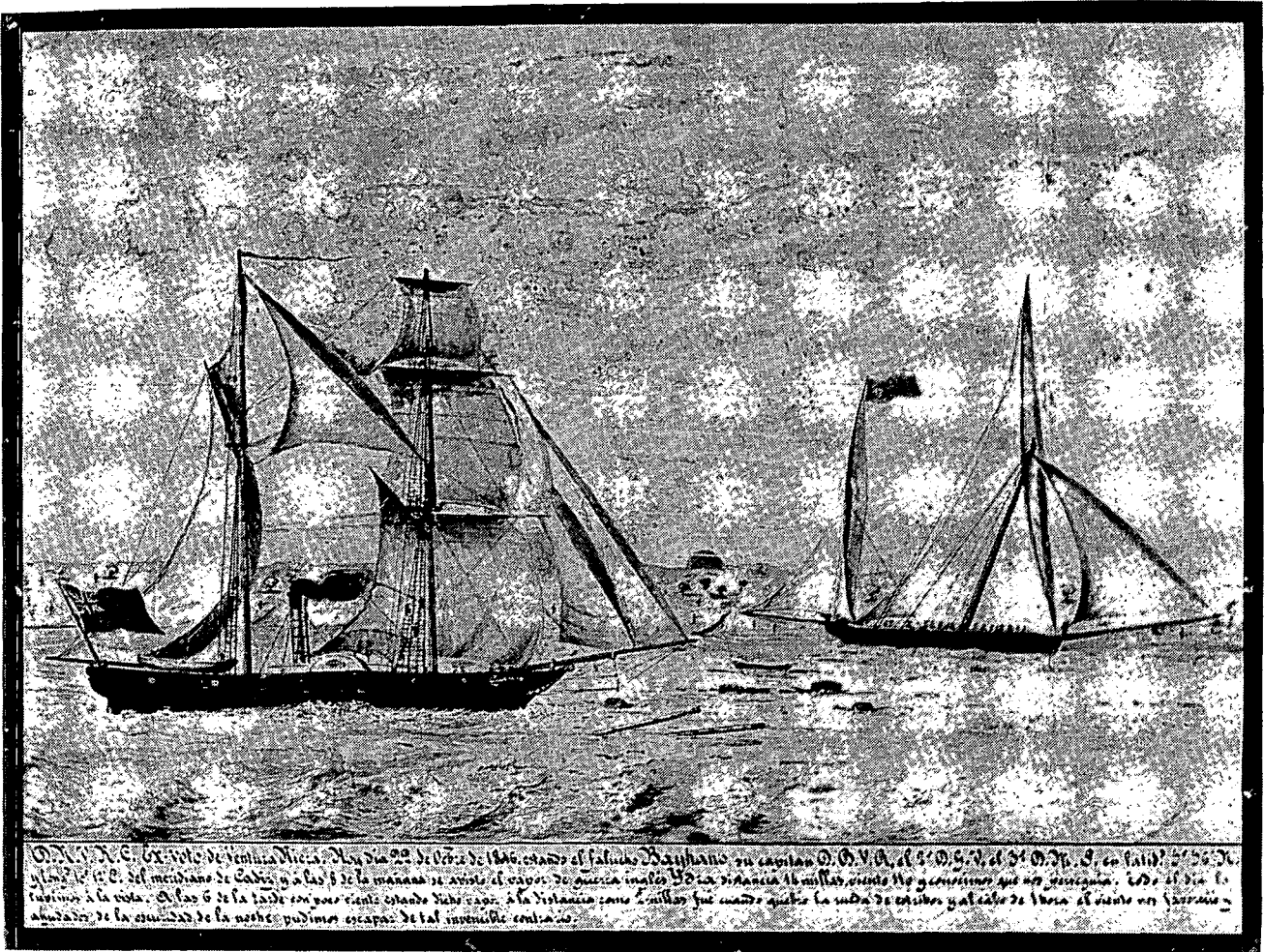
Té certa lògica que dels ex-vots mariners de tema negrer que hem tractat en altres ocasions, només el del *Bayhano* hagi estat un xic divulgat i comentat. La raó sembla elemental ja que dels que hem vist és l'únic que aparentment romangué en el lloc per al qual fou realitzat: un santuari mariner. Deiem aparentment perquè si bé no hi ha una constància documental fefaent que l'esmentat ex-vot hagués format part de la munió de presentalles del santuari de la Mare de Déu de la Cisa, tant Artur Masriera com Lluís Guardiola o José Ma. Martínez-Hidalgo el consideren en llurs estudis com a procedent de l'església premianenca. Si a tot això afegim que al Museu Marítim no hi ha fitxa d'aquesta obra seguim tenint un dubte. Altrament, a l'inventari manuscrit dels ex-vots de la Cisa que redactà Agustí Rosés l'any 1932 no hi figura el del *Bayhano* (3).

Els autors que han fet esment del referit ex-vot ho han fet, però amb un tractament marginal i anecdòtic del contingut. Els ha interessat

més fer comentaris de caire moralitzant. L'obra de Masriera té un fet d'especial interès bàsicament en la transcripció del text de l'ex-vot que hi reproduïx i que difereix en un matís del que nosaltres hem estudiat més amunt. Fixem-nos-hi bé. Escriví Masriera: " (...) Ex-voto de Ventura Riera (a) El Moreno. Hoy día 22 de Oebre. de 1846 estando el falucho..." (4). La resta fins al final és la coneguda. És curiós doncs, que sense que en aparença en sapiguem la causa —per bé que podem intuir-la— a continuació del cognom del negrer hi afegeix un malnom que d'altra banda li escau del tot. Una minúcia que permet fer més d'una suposició.

Si bé Amich y Bert tractà breument el tràfic de negres associat a noms catalans bo i fent menció del nostre ex-vot al qual batejà del *Bayhamo* (sic), tant el seu comentari com la prosa emprada tenen, al nostre entendre, un valor intrascendent (5). En canvi Guardiola i Prim, en el capítol dedicat al santuari de la Cisa de la seva inestimable monografia sobre Vilassar fa un breu comentari de l'ex-vot del *Bayhano* en el qual és bo observar altra vegada una minúcia en la corresponent transcripció del text. Diu exactament: " (...) També és digne d'esment un ex-vot, podríem dir anònim, ja que només portava les inicials V.R. ..." (6). En realitat no queda prou definit a quin anònim es refereix, ja que el nom i el cognom de l'oferent queden prou clars en el quadre alhora que implícita i identificable la procedència. Tal vegada en Guardiola prengué la determinació de no posar ningú en compromisos inútils malgrat el temps escolat. De qualsevol manera si observem l'escriptura de propietat del *Bayhano* podrem comprovar que no solament fou construït a les drassanes de Vilassar, sinó que el seu únic propietari també era d'aquesta vila i damunt, de cognom ben corrent (Arxiu Municipal de Mataró. Fons de Protocols Notarials. Escrivania de Marina. Notari Antoni Simon. Volum 1845-46, Fol.42-17/3/1846. Informació comunicada amablement per en Joaquim Llovet).

La darrera vegada que s'ha tractat públicament del tema del *Bayhano* ho ha estat en un article periodístic de José Ma. Martínez-Hidalgo (7). I hem de confessar una petita sorpresa. En efecte, si l'autor de l'article disposa de l'obra que en aparença se suposa original, ¿per què doncs, es limita a reproduir el text del llibre d'en Masriera en el qual li hem vist afegir el malnom de "El Moreno"? És evident, i ho hem pogut verificar, que aquest afegitó no hi és a l'aquarel·la del Museu. Una decisió significativa que no deixa d'estranyar-nos. Tenint al seu abast l'obra real es recolza en un text de segona mà, la qual cosa no fa sinó afegir desconcert a l'hora de treure'n conseqüències.

Ex-vot del Bayhano — Museu Marítim de Barcelona

És particularment suggestiu prendre en consideració l'actitud d'un individu que, davant d'una situació moralment punible, pugui invocar la intercessió sobrenatural. Una situació d'ambigüitat que recolza en la devoció de caire popular sorgida al redós familiar de la comunitat marinera. Evidentment, però, que hi podem entreveure un tàcit sentiment de culpabilitat darrera de l'oferiment en si, alhora que un fingit propòsit d'esmena. En el nostre cas la manca de transparència en el redactat del text —ho hem dit abans— il·lustra òbviament la dita popular del "pecat amagat és mig perdonat". D'altra banda, la fidelitat de l'esmentat ex-vot com a fet provat és força precisa. En efecte, les discordances cronològiques i de posició entre aquest i les anotacions del llibre de bitàcola del creuer anglès *HMS Hydra* són susceptibles tan sols de lleugeres correccions. El capità anglès H.B. Young registrà el fet com ocorregut dos dies abans, és a dir el 20 d'octubre de 1846 entre les 8.15 del matí i les 7.50 del vespre a les coordenades geogràfiques 5° 48' Lat. N i 4° 24' Long. E del meridià de Greenwich (8). Sembla

evident doncs, que l'acompliment d'unes pautes de conducta en el marc de la collectivitat és del tot prioritari respecte de la possible imprecisió de les dades de l'ex-vot.

L'escena del veler encalçat per un vaixell de rodes degué convertir-se en un malson pels negrers i n'és la prova el fet d'haver-la trobat representada a tres dels quatre ex-vots d'aquest tema que hem pogut estudiar (9). Ultra això, fou també un incident indispensable a moltes narracions de tema negrer per la seva component "purificadora". Amb més o menys grau podem constatar la presència de "carboners" (10) no solament a la narrativa francesa o anglo-saxona, sinó també a la castellana i catalana del XIX (11). Pot servir-nos d'exemple en Josep Pin i Soler (1842-1927) quan il·lustra un passatge de la seva novel·la *Jaume* (1888) amb la captura fallida d'un pailebot negrer a la manera del nostre *Bayhano*. A la narració de l'escriptor tarragoní, el desenllaç també es resol favorablement al negrer mercès a l'astúcia del patró que no dubta en fer servir "quatre canonets

de bronze muntats prop del trinquet" a la vegada que promet a sant Antoni "un *Mal Genio* de plata si per cas lo salvava a ell i el càrrec; un *Mal Genio*

de fusta si només li salvava la pell, i mil malediccions abans de morir si el vapor los aixarpava, perdent-ho tot bous i esquelles".

Màrius Armengou i Schuppisser.

NOTES

1.- Al marge dels treballs introductoris de Jordi Maluquer o de Miquel Izard, hem de veure de bon grat tasques com la que du a terme Josep Ma. Fradera i Barceló aprofundint gradualment en la perspectiva històrica del tema. De la importància que l'afer de la "trata" assolí en altres països del continent n'és una clara evidència la reunió d'experts que es preveu celebrar a Nantes l'any 1985.

2.- Aquest inconvenient afegit a la pesada maniobrabilitat i al limitat angle de tir que li permetien descriure les rodes foren entre altres, els desavantatges tàctics que feren decidir l'Almirallat a calcular la progressiva substitució dels vaixells de rodes pel nou disseny de turbina d'hèlice a partir del 1852.

3.- Aquesta relació dipositada al Museu Municipal del Masnou em va ser comunicada gentilmente pel seu director Lluís Galera.

4.- *Oliendo a breia. Hombres, naves, hechos y cosas de mar de la Cataluña ochocentista*. Barcelona, Ed. Políglota, 1924.

5.- *Mascarones de proa y exvotos marineros*. Barcelona, Ed. Argos, 1949.

6.- *Sant Joan de Vilassar, (Història i Geografia de la comarca vilassanesa i del Maresme)*. Vilassar de Mar, 1955.

7.- "Pinturas sobre tablas, ex-votos marineros", *La Vanguardia*, 8/9/1973.

8.- Deven a la gentilesa del Sr. Ware del National Maritime Museum l'obtenció d'aquestes dades extretes del Public Record Office, London.

9.- L'altre incident veritablement temut pels capitans negrers a l'anomenada "travessia intermèdia" era la mar calma. En efecte, un retardament imprevist posava en perill la supervivència a bord. Una eventualitat d'aquesta mena és la que degué turmentar el capità del *Saphir*. Encara que allunyat del nostre context —les notícies de l'existència d'ex-vots negrers són, per altra part, ben comptades— aquest ex-vot del 1741 i que es pot contemplar a la catedral de La Rochelle (Charente-Maritime) és de factura senzilla figurant-hi un vaixell de tres pals en una mar de bassa d'oli. Sobre el pont, negrers i esclaus invoquen l'ajut d'un Sant Salvador aureolat del típic "ou ferrat" nebulós.

10.- Nom familiar dels vaixells de vapor.

11.- Evidentment el tema del comerç d'esclaus abasta gèneres literaris tan diferents com la poesia i el teatre, la novel·la o l'assaig. La tradició narrativa té els seus precedents demostratius ja a l'Anglaterra de Jacob II o a la França de Lluís XV arribant encara als nostres dies de la mà dels moderns mitjans de comunicació. En podríem parlar en detall quan sigui el moment.